

PUT DO SLOBODE

sećanje na bekstvo iz koncentracionih logora

Povodom Dana borca i dvadesetpetogodišnjice ustanka, na spomen groblju u Jasenovcu otkriven je 3. jula 1966. godine spomenik žrtvama ustaškog terora. Spomenik predstavlja veliki betonski cvet koji dominira celom okolinom pretvorenom u spomen-groblje kao znak sećanja na stotine hiljada ljudskih žrtava-fašističkog terora, a među njima i oko dvadeset hiljada Jevreja iz Hrvatske i Bosne.

Koncentracioni logor u Jasenovcu bio je središte mučenja, patnji i smrti. U tom su logoru ustaše izvršili najmasovnije zločine. Kao i nacistički zločinci u Nemačkoj i ustaški krvoloci uništavali su sve što je težilo progresu i humanizmu, oborili se na sve ljudsko. U svojim fabrikama smrti, među kojima Jasenovac nosi žalosni rekord po broju žrtava, u našoj zemlji počinjen je genocid: čudovišnih proporcija u kome su Jevreji bili tragično pogođeni. Pali su kao žrtve jedne etape »konačnog« rešenja.

No kao što je narod u celini ustao protiv fašističkog okupatora i kvislinških slugu, tako se ni u logorima nisu mogli ugušiti slobodoljubiva misao i akcija. Među logorašima, na žalost, ostalo je malo preživelih koji su, iako na kraju svojih fizičkih snaga, uspeali da se u aprilu 1945. godine silom probiju u željenu slobodu.

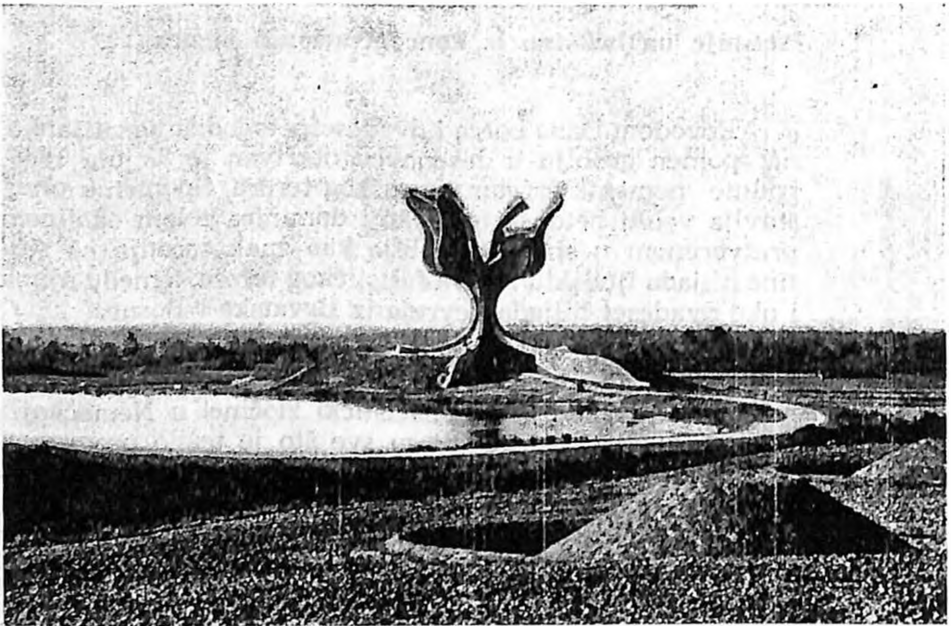
Sećanje Bože Švarca posvećeno je ne samo žrtvama fašističkog logora nego i grupi boraca Narodnooslobodilačke vojske.

Ovaj napis posvećujem jednoj većoj grupi zagrebačkih omladinaca Jevreja, divnih i hrabrih drugova, koji su ubijeni na najzverskiji način od zlikovačke ustaške ruke, i jednoj manjoj grupi boraca Jevreja severnohrvatskih jedinica koji svojom borbenošću i hrab-

rošću nisu izneverili ubijene drugove. Oni su poginuli u borbama za oslobođenje svoje domovine.

Već 27. maja 1941. godine uhapšena je u Zagrebu prva grupa jevrejskih omladinaca. To su sve bili mladići od 18. do 21. godine. Većina su bili studenti. Svi oni bili su napredni omladinci koji su se eksponirali na neki način u raznim levičarskim organizacijama i kao takvi bili registrovani od policije. U toj grupi bilo je i skojevaca i članova Komunističke partije. To je bio razlog da su se baš oni našli u toj prvoj grupi hapšenika, a ukupno ih je bilo oko 175.

Odmah po izbijanju rata veći broj ovih omladinaca pokušao je da se uključi u borbu protiv nemačkog fašizma. I ja sam bio u jednoj od grupa koja je odmah krenula da se prijavi u dobrovoljce. Pokušali

Spomenik žrtvama ustaškog logora u Jasenovcu

smo u komandi koja se nalazila u kasarnama u Ljubljanskoj ulici. Međutim, na naše veliko i neprijatno iznenađenje dočekani smo krajnje neprijateljski od tamošnjih oficira i formalno oterani. Iako zbunjeno ovakvim razvojem događaja, nismo bili obeshrabreni. I dalje smo pokušavali da se na bilo koji način uključimo u borbu. Na žalost, u tome nismo uspjeli, a naša nastojanja su prekinuta brzim hapšenjem. To je, u stvari, i neposredni početak tragedije ove grupe omladinaca.

Odmah po hapšenju cela grupa odvedena je na »sud« u Koprivnicu, u logor »Danicu«. Već ovde uslovi života i rada bili su veoma teški. Radilo se na zakopavanju protivtenkovskih rovova. Hrana je bila slaba. Međutim, moral cele grupe bio je na zavidnoj visini. Dru-

garstvo, kolektivan duh i naša unutrašnja organizacija, omogućavali su nam da sve ove teškoće lakše podnosimo. Pomagalo se fizički slabijim, delio se svaki zalogaj, svaka cigareta i nije bio ni jedan jedini slučaj malodušnosti ili slabijeg držanja. Sve se ovo radilo tiho, neupadljivo i organizovano. Optimizam, borbenost i dostojanstvo nisu minuli ni do poslednjeg momenta.

Uskoro je cela ova grupa prebačena u logor na Jadovnu. Uslovi života u ovom logoru bili su gotovo strašni. To je, u stvari, bio jedan proplanak u gustoj šumi Velebita na visini od oko 1200 m, opkoljen gustom bodljikavom žicom i visoko izdignutim mitraljeskim gnezdimama. Spavalo se pod vedrim nebom, na goloj zemlji. Hrana je bila više nego očajna. U logoru je bilo oko 3000 ljudi. Sudbina Jadovna je poznata. Ceo logor likvidiran je na taj način što su svi logoraši pobijeni i bačeni u duboku vrtaču. Bilo je to u leto 1941. godine.

Iz celog logora preživelo je tada samo deset omladinaca: Ivo Volner, Boris i Viktor Rozenvaser, Dragan Mautner, drug Aleksander, čijeg se prezimena ne sećam, dr Saša Blivajs i dr Emil Frojdlih, Ervin Gutman, Srećko Tkalčić i ja. Naime, nekoliko dana pre likvidacije logora nas deset odvedeno je u Gospić da čistimo ulice. Na taj način mimoišao nas je taj masovni pokolj.

Nas deset preživelih sa Jadovna čistili smo kraće vreme ulice u Gospiću. Ubrzo smo preko Jaske prebačeni u Jasenovac. Dvojica iz grupe, Saša Blivajs i Emil Frojdlih, uspeali su na neki način da budu oslobođeni još u Gospiću, tako da je put kroz strahote logora nastavilo nas osmorica. Može se reći da smo mi sa jednom većom grupom logoraša sa »ovčare« iz Gospića i sa otoka Slanog bili među prvim logorašima u Jasenovcu a ujedno i među najmlađima.

Ova naša mala grupa i dalje je bila uvek zajedno i predstavljala nerazdvojan kolektiv. Međutim, početkom 1942. godine morali smo se razdvojiti. Dvojica, Dragan Mautner i ja, bili smo prebačeni za Staru Gradišku, zatim za Feričance i Obradovce. Ostali su zadržani u Jasenovcu. U proleće 1942. godine još neki članovi naše grupe prebačeni su u Staru Gradišku, gde su stradali od tifusa.

U Obradovcima čuvala se i napasala napljačkana stoka. Iako smo bili dobro čuvani i na paši, to je ipak bila izvesna mogućnost za beg. Odmah smo počeli sa intenzivnim pripremama za bekstvo.

Nekoliko dana pre našeg bega zaklan je Dragan Mautner, jedan od preživelih sa Jadovna. Mislim da sam dužan da sa nekoliko reči opišem tragediju te porodice, jer je ona, na žalost, karakteristična za mnoge jevrejske porodice iz Jugoslavije, koje su potpuno uništene.

Porodica Mautner, otac, majka i tri brata, živela je u Zagrebu. Najmlađi brat Dragan u momentu hapšenja bio je student treće godine prava i bio je uhapšen sa grupom omladinaca 27. maja 1941. godine. Najstariji brat Ivo nastradao je u Slanom, a sa srednjim bratom Mirkom sastali smo se u Feričancima. Dragan i ja zajedno smo čuvali stoku. Jednog dana video ga je njegov kolega sa studija, tada domobranski poručnik. U to vreme Draganovi roditelji bili su još u Zagrebu.

Taj poručnik, želeći da obraduje Draganove roditelje, ispričao im je gde je video njihovog sina živog i zdravog. Roditelji, ne sluteći ništa zlo, napisali su Draganu jedno pismo na logor u Obradovcima. To je bilo dovoljno da komandant logora u Feričancima, ustaški natporučnik, pozove Dragana i da mu hladno prereže grkljan. Mirko je uspeo da pobjegne sa nama i poginuo je kao borac slavonskih partizanskih jedinica. Našli smo ga mrtvog kraj ubijenog Nemca u jednoj šumi za vreme borbi kod Čaglina.

Nakon dugih priprema i bez ikakve pomoći spolja grupa od sedam logoraša uspela je 12. septembra 1942. godine da pobjegne iz logora u Obradovcima. Bili su to: dr Zorko Golub, Feliks Hiršl, Mirko Mautner, Hugo Štern, Dragan Holcer, Braco Danon i ja. Jedino što smo znali bilo je da se moramo što pre dohvatiti Papuka, jer su tamo partizani. Iz one grupe omladinaca u ovoj grupi bio sam samo ja. Ostali su bili u logorima Jasenovac i Stara Gradiška.

Već sutradan bili smo na oslobođenoj teritoriji u štabu odreda. Naša želja bila je ispunjena, jer smo još istog dana bili upućeni u borbene jedinice. U njima smo ostali do kraja rata, boreći se u raznim brigadama u raznim krajevima naše otadžbine. Od nas sedam kraj rata dočekala su samo trojica. Ostali su dali hrabro svoje živote u borbi protiv Nemaca i domaćih izdajica. Preostala trojica bila su odsutna iz jedinica samo onda kad su zbog svojih rana na to bili primorani. No čim su mogli da stanu na noge, opet su bili u prvim borbenim redovima.

I kao tužan rezime: od 175 omladinaca uhapšenih 27. maja 1941. godine u Zagrebu, danas su trojica živi. Od 7 logoraša koji su uspeli 12. septembra 1942. godine da pobjegnu iz logora i da stupe u redove Narodnooslobodilačke vojske danas isto samo trojica živi. Na žrtve ne možemo i ne smemo nikada zaboraviti.